

Petrinjski potres. Razgovor s Jasenkom Kranjčević

Štete od potresa u Petrinji su strašne. Složeni konzervatorski koncept obnove u povijesnoj jezgri dobro je razrađen, pitanje je samo može li zbog žurbe, a i (opravdanog) pritiska što ga čini stradalo stanovništvo, pri rušenju struktura biti spašeno ono što je važno. Također ostaje za vidjeti kako će uspjeti faksimilna rekonstrukcija cijele građevine, što je predviđeno u nekoliko slučajeva. No ovom smo prilikom razgovarali o ruralnom području Banovine s arhitekticom dr. sc. Jasenkom Kranjčević, autoricom knjige *Zanemarena baština. Prostorne strukture sela u Hrvatskoj*. Ta knjiga bila je jedno od triju referentnih djela korištenih pri projektiranju tipskih obiteljskih kuća za stradalo područje.

Kako izgleda tradicijska kuća na Banovini, južno od Pukoplja? Može li se razlikovati više od jednog tipa?

Radi sveobuhvatnijeg razumijevanja tradicijske kuće na Banovini dala bih mali uvod. Tijekom povijesti mijenjao se odnos prema prostoru, a time i selu. Prostorna struktura i izgled sela ovisili su, a ovise i danas, o političkim, ekonomskim i kulturnim prilikama u društvu. Stoga je tradicijsku kuću potrebno sagledavati u kontekstu vremena i društva, dakle kako se društvo odnosilo prema selu te kako se čovjek prilagođavao prostoru i vremenu. Tako se i tradicijska kuća, kakvu danas poznajemo, mijenjala kroz vrijeme.

Takvu kuću može se promatrati aktivno (kroz korištenje) ili pasivno (kroz strogu zaštitu) s dozom nostalgije. Ali u tzv. pasivnom korištenju kuća se može staviti u funkciju kulture, turizma i slično. Također, treba razumjeti uvjete u kojima je nastala i radi čega je nastala tradicijska kuća. U dugotrajnoj borbi za opstanak odbacivala je svu suvišnost i neusklađenost, a racionalnošću i skromnošću nadilazila je голу graditeljsku nuždu i nedvosmisleno uspostavljala prostorni identitet s krajolikom.

Tradicijska kuća na Banovini, kao i na drugim područjima Hrvatske krajem 19. i početkom 20. stoljeća, bila je predmet istraživanja tadašnjih arhitekata te se razmatrala prilikom pokušaja kreiranja „hrvatskoga arhitektonskog stila”. Seoska kuća određenoga geografskog područja često je bila prezentirana na gospodarskim izložbama pa je time bila predmet povezivanja prodaje poljoprivredno-šumarskih proizvoda

Petrinja, FOTO A. Žmegač

NO VERITAS

i početaka tzv. poslovnog turizma. Povrh toga, povezana je s procesom agrarnih reformi ili obnove (zbog rata, klizanja terena, požara, poplava, potresa), arhitektonskih natječaja, političkih programa.

Tradicijska kuća kakvu poznajemo na Banovini mijenjala se kroz vrijeme, prilagođavala se vremenu i prilikama. Nijedna tradicijska kuća nije jednaka drugoj, ali su slične pa se može govoriti o nekoliko tipova. Svi njezini tipovi djeluju jedinstveno i prepoznatljivo.

Je li u identitetskom smislu važno da se novoponuđeni tipski projekti temelje na tradicijskom oblikovanju?

Tradicijsko regionalno oblikovanje povezuje se s baštinom. Različiti dokumenti (europski i hrvatski – primjerice zaključci na razini EU-a da je baština resurs za održivi razvoj, u Hrvatskoj Strategija prostornog razvoja, Apolitika, i drugi) ističu važnost očuvanja i unaprjeđenja baštine, prostornog identiteta, a time i oblikovanja. Jedan je od općih ciljeva Strategije prostornog razvoja Hrvatske (2017.) čuvanje identiteta hrvatskog prostora planskim promišljanjem cjelokupnog teritorija i cjelovito osmišljenim uključivanjem prirodne i kulturne baštine. Baština, kulturna ili prirodna, sastavni je i nerazdvojni dio čovjekova okoliša i jedna od temeljnih vrijednosti prostora.

Dakle, ne samo po mišljenju struke nego i usvojenim dokumentima, važno je i nužno da se novoponuđeni tipski projekti temelje na tradicijskom oblikovanju. Ako je tradicijska

kuća baština, ponuđeni projekti trebali bi uzeti u obzir takvo oblikovanje.

Svaka regija ili mikroregija može se promatrati kao prostor formiranja specifičnog idejno-estetskog i regionalno-kulturološkog pristupa u urbanom ili ruralnom arhitektonskom stvaralaštvu. Tako je tradicijsko oblikovanje često inspiracija arhitektima za suvremeno oblikovanje. Osvrnemo li se na 20. stoljeće, brojni su arhitekti između dva svjetska rata, primjerice Drago Ibler, Stjepan Planić, Aleksandar Freudenreich, Ivo Kurtović, kasnije Mirko Miličić, Bruno Milić, Davor Salopek, u kreiranju novih stambenih ili poslovnih zgrada, usprkos utjecaju novog vremena i stilova, primijenili elemente tradicijskoga graditeljstva korištenjem građevinskih materijala, oblika i detalja.

U opticaju je pojam „hitne arhitekture”. Može li hitna arhitektura ujedno biti trajno rješenje?

Hitnu arhitekturu struka nije jasno definirala. Osim što se povezuje s urgentnim rješavanjem stambenih i radnih uvjeta nakon različitih nepogoda kao što su potresi, poplave, požari, ratovi i slično, ona nije jasno povezana s razdobljem korištenja. Zatim, nudi li ona trajna ili privremena rješenja? U struci možemo susresti i pojam kontejnerska arhitektura. Ona se može povezivati s velikim gradilištima, jeftinijom gradnjom primjerice vrtića, ambulanti, turističkih informativnih centara i drugoga, ali i žurnim rješavanjem prostora za stanovanje i rad.

Jabukovac, FOTO A. Žmegač

Hitna arhitektura može nuditi privremena i trajna rješenja. Ako se odnosi na trajnija rješenja, trebala bi biti povezana i s rješavanjem prostornih struktura sela. Svakako može biti povezana s promišljanjem o „novom selu”, posebno na Banovini. Hitna arhitektura može nuditi varijante tipskih rješenja koja se referiraju na tradicijsko oblikovanje.

Na našim prostorima sela su stradavala u ratovima, ali i požarima, poplavama, odronima zemlje. Kakva su povijesna iskustva s obnovom nakon takvih katastrofa?

Iskustva planiranja sela nisu novost. Kroz povijest društvo se brinulo i znalo se brinuti o selima i seoskom prostoru. Hrvatska ima brojne primjere iz povijesti takvih obnova. U našem slučaju možemo se pitati ima li sadašnje društvo želje i snage osmisлити i provesti „novo selo” ne samo kroz sektor graditeljstva nego i poljoprivrede, turizma, pravosuđa, prometa i drugih sektora.

Povijesna iskustva obnove u posljednjih 250 godina pokazala su pozitivne i negativne primjere. Ali jedno je sigurno: kada je obnova – ona graditeljska ili pak ekonomska – jasno prepoznala sve potencijale prostora i povezivala različite sektore kao što su stanovanje, ekonomija, pravosuđe, promet, vodno gospodarstvo, šumarstvo, poljoprivreda, sela su brzo napredovala i ubrzo nudila višak proizvoda kao rezultat rada za izvoz. Uz poljoprivredu, danas se selo može vezati uz primjenu suvremene tehnologije, turizam i drugo.

U javnosti prevladava mišljenje da su tradicijska sela gradili seljaci ili eventualno neki vlastelin. To nije potpuno točno. Uvijek su gradovi i države pomagali selu, primjerice planiranjem. Ako se selu pristupa kao ozbiljnom gospodarskom prostoru, uz uvažavanje suvremenih uvjeta te oblikovanjem primjerenom krajoliku, ono postaje ugodnije za život i rad. Bez obzira na to je li vezano uz baštinu, novo selo mora biti povezano sa suvremenim potrebama i načinom života u smislu prometa, telekomunikacija i drugoga.

Ponekad se pribjegavalo preseljenju sela na novu lokaciju, primjerice radi okupljanja raštrkanih kuća i zaselaka. Kako su se u prošlosti odvijali takvi projekti?

Iako se kuća na selu i prostor sela najčešće poimaju kao „arhitektura bez arhitekata”, iz povijesnih podataka vidimo da su selo ponekad osmišljavali stručnjaci različitih profila. Transformacije ruralnih prostora nerijetko se mogu povezati s agrarnim reformama koje su provođene u različitim europskim zemljama, a često su za pojedince bile vrlo bolne. Kada je nekom društvu stalo do sela i proizvodnje hrane (ekonomski razlozi), selu se pristupalo planski osmišljavanjem i uređenjem poljoprivrednih površina, a time i samog sela jednostavnijim ili složenijim zoniranjem (centralne i javne funkcije, stanovanje, poljoprivredna proizvodnja i drugo). Pri tome su angažirani brojni stručnjaci, kao vojni i civilni inženjeri (hidrotehnički, građevinski, geodetski, arhitekti, agronomi). Planirana sela nisu samo prostornoplan-

ska ideja arhitekata ili planera. Sela mogu opstati ako imaju poljoprivrednu i drugu ekonomsku podlogu, dakle uvažavanjem suvremenih potreba.

Brojna sela i seoski prostori, u Hrvatskoj i u svijetu, od antičkih vremena rezultat su planiranja (na prostoru Hrvatske primjer je Starograsko polje na Hvaru, Slavonija u 19. stoljeću te brojni pojedinačni primjeri obnove sela). Slavonija je primjer kako je država stajala iza planiranja sela i uređenja poljoprivrednih površina. Od različitih zaselaka nastala su planski osmišljena sela, a to je vidljivo u prostoru. Tada su osmišljene nove prostorne strukture sela prvenstveno radi poljoprivredno-gospodarskih razloga. Danas ih prepoznajemo kao tradicijske prostorne strukture. Pojedinačnih primjera obnove sela ima mnogo, posebice u prvoj polovici 20. stoljeća.

Život na selu ne treba idealizirati; život je ondje, ako se živi isključivo od poljoprivrede, iznimno težak. Suvremena poljoprivredna proizvodnja traži velika financijska ulaganja, a poljoprivrednik ta opterećenja teško može izdržati.

Danas se u selima i gradovima odvijaju dinamični i brojni modernizacijski procesi. Od sela se traži da budu multifunkcionalna, konkurentna, humana i održiva, u protivnom ona odumiru. Sela uz velike gradove najbrže se transformiraju prostorno i oblikovno te gube svoj prostorni identitet.

Na Banovini posljednji pokušaji okrupnjavanja zaselaka u jedno selo datiraju iz razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata. Tada je republičko Ministarstvo građevina angažiralo arhitekate, među kojima i Stjepana Planića, na okrupnjavanju

Vlahovića, Gradca Malog, Jošavice i drugih sela. Tom prigodom izrađen je i regulacijski plan središta Gvozda.

Navedeno pokazuje da ideja kreiranja „novih” sela na Banovini nije nova, ali je pitanje jesu li imala pravni okvir za provedbu. Za neka sela pronađeni su regulacijski planovi, za druga nisu. Za obnovu tih sela i izgradnju kuća provedene su brojne radne akcije. Uglavnom je za sva sela započelo formiranje ulica, ali sela nisu do kraja realizirana. Uzrok treba tražiti u regulacijskim planovima koje nisu slijedili drugi sektori, nisu paralelno rješavani imovinsko-pravni odnosi, a nisu bili ni bazirani na realnoj poljoprivrednoj politici. Najviše je ostvareno u selu Vlahović, u kojemu su kuće izvedene prema projektu Stjepana Planića. Nažalost, te su kuće teško oštećene u potresu 2020. i seriji naknadnih podrhtavanja. ✕

PITANJA SASTAVIO: Andrej Žmegač